

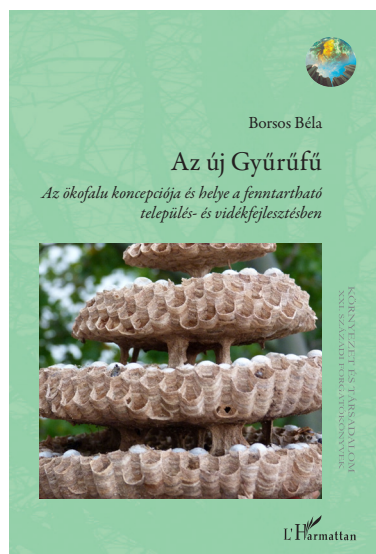
Borsos Béla: Az új Gyűrűfű

Az ökofalu koncepciója és helye a fenntartható település- és vidékfejlesztésben

L'Harmattan, Budapest, 2016, p. 247.

FARKAS JUDIT

PTE BTK Társadalmi Kapcsolatok Intézete Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék

A recenziót egy személyes megjegyzéssel szeretném kezdeni: nagyon jó érzés kézbe fogni könyv formában egy olyan munkát, aminek alapját, a szerző földrajztudományi doktori disszertációját már évek óta kötelező olvasmányként tanítom a Pécsi Tudományegyetemen, az ökofalvakkal foglalkozó kurzusaimon. A megjelenést különösen aktuálissá teszi az a tény, hogy Gyűrűfű ökofalu idén, 2016-ban lett 25 éves, amit nem is lehetne szebben megünnepelni (különösen egy alapító részéről), mint egy, az ökofalut bemutató könyvvel.

Egy olyan helységet mutat be ez a munka, ami már létrejötte előtt is nagy figyelmet vonzott magára, a korábban kihalt falu helyére tervezett szokatlan településforma komoly médiamegjelenést (is) kapott. Tapasztalataim szerint a közgondolkodásban az ökofalu szóról azóta is Gyűrűfű jut eszébe a témában némi ismerettel bíró embereknek: ha valahol elmondom, hogy ökofalvak társadalomkutatásával foglalkozom, akkor rögtön rávágják Gyűrűfű nevét.

Számomra tehát ez a könyv egyáltalán nem csak egy, a saját tudományomtól (kulturális antropológia) kissé távolabbi, recenzálandó kötet, hanem tárgya saját kutatásom terepe is. Ahogyan Borsos Béla számára sem csupán kötelező feladat volt ez a munka, nem csak a doktori fokozat megszerzésének eszköze, hiszen itt a szerző ketős szerepben van: egyrészt mint doktori disszertációt író szakember, másrészt pe-

NYITOTT SZEMMEL – Recenzió

dig mint Gyűrűfű egyik megálmodója és megalapítója. Azaz egyszerre van bent és kint, ami mindig izgalmas eredményeket szül.

Gyűrűfű valószínűleg nem csak a magyar ökofalu-történetnek, hanem a szélesebb magyar történelemnek is aprócska, de sokféle jelentéssel bíró szereplője, ezért a könyv igen sokféle „történetet” mond el.

Az idea már az 1980-as években körvonalazódott az alapítók fejében, majd a település az 1990-es évek elején kezdett létrejönni. Története tehát egybeesik a rendszerváltó korszakkal, és éppen ezért egy kicsit elmondja a rendszerváltás történetét is: egy sajátos korszak lenyomata és a rendszerváltók, azon belül is a harmadik utasok gondolkodásának, világképének tükröképe Gyűrűfű. Ehhez szorosan kapcsolódik, hogy a Gyűrűfű-történet elmesél egy kihalás- és feltámadás-történetet is: azt, ahogyan a korábbi rendszer által tudatosan halálra ítélt aprófalu, a régi Gyűrűfű helyén egy új, a kor ökológiai-társadalmi-gazdasági kihívásaira válaszolni kívánó, életképes települést hoztak létre az új telepések (ehhez lásd: Farkas 2009). Elmondja a hazai civil mozgalmak történetét, bemutatja a többségitől eltérően gondolkodók világát, ugyanakkor mégis, bizonyos értelemben a mai magyar társadalom lenyomata is. Az olvasó bizonyára maga is további történeteket fog felfedezni a könyvben.

A munka legfőbb törekvésének megfelelően, a fenntartható településfejlesztéshez kapcsolódva bemutat egy ilyen megvalósult kísérletet, a „a lombikba zárt fenntarthatóság” (Kilián 2006) lehetőségét.

Ahogy már jeleztem, az Új Gyűrűfű a szerző földrajztudományi doktori disszertációjából készült, aminek kiinduló tézise, hogy a fenntarthatóság, a fenntartható településfejlesztés megvalósítására, „*a rendszerszintű változtatásra csak akkor van mód, ha azt kis léptékben, afféle kísérletként valósítják meg*” (9). Kérdése pedig, hogy: „*hogyan illeszthető egy kisméretű alrendszer a vele ellentétes irányba haladó és sokkal hatalmasabb szuperrendszer keretei közé*” (45). A kérdés megválaszolására egy ökofalu-kísérlet bemutatásával vállalkozik, amely településformát „*a fenntartható település- és vidékfejlesztést előtérbe helyező és alulról szerveződő társadalmi kezdeményezések egyik formájának*” (9) tekinti. A pécsi Földrajzi Intézet profiljának megfelelően a disszertációban Borsos Béla tehát arra kereste a választ, hogy „*a ma körülményei között az ökofalu mint civil társadalmi kezdeményezés hogyan és mennyire szerves módon illeszthető bele a magyar településhálózatba, mennyire felel meg a fenntartható település- és vidékfejlesztés kívánalmainak*” (10). A könyvben – a dolgozathoz képest – már megjelennek az eltelt idők történései és további elemzések is.

Az előzmények és az elméleti háttér bemutatásával kezdődik a munka, ami nélkülözhetetlen azok számára, akik nemigen ismerik ezeket a fogalmakat és elméleti keretet, és hasznos azok számára is, akik ismerik, mert összefoglalja számukra a legfontosabb pontokat. A szerző elhelyezi az ökofalut a fenntartható fejlődés fogalmkörében és elméletében, a településtípusokban, a bioregionalizmus koncepciójában. Felvezeti az ökofalu-koncepciót, annak alapideáit és céljait, majd bemutat néhány magyar és külföldi példát, illetve az ökofalvak nemzetközi szervezetét (GEN). A nem-

NYITOTT SZEMMEL – Recenzió

zetközi és a magyar ökofalu-mozgalom is az 1990-es években kezdett virágozni, és ma már a világ minden táján léteznek ilyen települések. A szerző itt csak olyan példákat mutat be, amelyek alapelveiben leginkább hasonlítanak Gyűrűfű-ökofalu elve-ihéz. Ilyen az ausztráliai Crystal Waters, amely település a gyűrűfűi kezdeményezés elsődleges mintaképeül szolgált, sőt tervezője, Max Lindegger járt is Gyűrűfűn, és tartott ott egy rövid tervezői tanfolyamot.

Magam is fontosnak tartom az ökofalvak értelmezését a társadalmi mozgalmak felől, bekapcsolásukat az ökológiai, környezetvédelmi mozgalmakba, amelyeknek fontos előkészítő szerepe volt a rendszerváltásban (ez is egy történet, amit a Gyűrűfű-történet magában hordoz). Ugyanis a környezetvédelmi kérdések szelepet jelentettek a társadalmi elégedetlenség levezetéséhez, a jelenlegi ökofalvak pedig – például alapítóik révén – számos szállal kapcsolódnak ezekhez a mozgalmakhoz. A szerző itt említi azt a gyakori közfelfogást, miszerint a zöldek minden ellen csak tiltakozni tudnak, megoldásokat azonban nem kínálnak, majd rámutat, hogy az ökofalu erre is válasz, ellenpélda, azaz az ökológikusan gondolkodók itt éppenséggel proaktivitásukat, megoldási kísérleteiket mutathatják fel. Ugyanebben a fejezetben írja le a *létező* ökofalvak közösségi, társadalmi vonatkozásait, az ökofalut mint társadalmi alrendszer, elhelyezi azt a rendszerelméletben, és vázolja a közösségi lét zavarait.

A könyv harmadik fejezete a *Hogyan csináljunk ökofalut?* kérdéssel foglalkozik. A szerző itt foglalja össze azokat az alapelveket, amelyek megfontolandók egy ökológikus település tervezésénél (mint például a növekedéstől független fejlődés, a rendszerkomponensek egymástól való függetlenedése, a meglévő energiák és erők felhasználásának elve, a többszörös felhasználás elve, a ciklikusság elve, az együttélés elve, és a biológiai kompatibilitás elve), és ugyanitt mutatja be a modell egyik alapját képező *permakultúra* elveit is (viszonylagos elhelyezés elve; egy elem – több funkció elve; egy funkció – több elem elve; energiatakarékos térhasználat elve; biológiai erőforrások felhasználásának elve; anyag- és energiacyklus elve; kis léptékű, intenzív rendszerek elve; ökológiai szukcesszió gyorsításának elve; diverzitás elve; felületnövelés elve).

Nagy léptékű tervezési feladatoknál, mint amilyen egy település megtervezése, fontosak az olyan elemek is, mint a térképek elemzése, helyszíni megfigyelés, a környéken vagy a régióban, de nem a helyszínen található erőforrások felmérése, a topográfiai viszonyok mélyebb ismerete, éghajlat és mikroéghajlat, felszíni és felszín alatti vízbázisok, talajtani viszonyok, vegetációs borítottság és jellemző társulások stb.

A könyv egyik legizgalmasabb része a konkrét tervezés, Gyűrűfű ökofalu megálmodása és kivitelezése. A helyszín kiválasztásánál szem előtt kellett tartaniuk, hogy még be nem járatott módszerek kipróbálására adták fejüket az alapítók, ez pedig a megfelelő helyszín kiválasztásában is alapvetően fontos volt, komoly mérlegelést igényelt. Ennek során alapos tájértékelést végeztek (erdők, vizek, földek minősége, infrastruktúra, ökoszisztéma, tulajdonviszonyok stb.), és számos alapozó tanulmány

NYITOTT SZEMMEL – Recenzió

íródott. Alapos felmérés készült többek között a hely földtani, hidrogeológiai, környezetföldtani felépítéséről, a táj talajairól, agroökológiai potenciáljáról, permakultúrás mezőgazdasági lehetőségeiről, az erdők állapotáról, fenntartható település-tervezési alternatívákról, vízgazdálkodási és hulladékgazdálkodási elképzelésekről, valamint a terület energetikai infrastruktúrájáról.

A tervezés folyamatában nem lehetett figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a kiválasztott terület korábban lakott volt. Ráadásul – ahogyan arra korábban már utaltam – a régi, az 1970-es évekre kihalt Gyűrűfűnek szintén sajátos története van: a tudatos településrombolás emblematikus példajaként vonult be a köztudatba (szintén nagy médiafigyelmet kapva). Az új telepések a régi falut is „beépítették” az új Gyűrűfűbe, például a hajdani kutak újra használatbavételével, vagy akár a hajdani lakosok tájhasználattal kapcsolatos tudása révén. De a kihalt Gyűrűfű történetét is „beépítették”, hiszen arra alapozták a feltámadás/feltámasztás képét. A harmadik fejezet tehát egyrészt felvázolja általában az elveket, amelyek egy ökotelepülés létrehozásakor megfontolandók és irányt mutatók, majd pedig bemutatja, hogy mindez a tervezés miként zajlott az új Gyűrűfű esetében.

A negyedik fejezet (És mi lesz belőle a gyakorlatban?) megismertet a szervezeti keretekkel és a tulajdonviszonyokkal, az alapítvány működésével, az adminisztratív nehézségekkel az alapítvány és a földhasználat stb. körül. Betekintést nyújt továbbá a korfa problémáiba (hiányzó 18–35 év közötti korosztály) és a megélhetés nehézségeibe, ami komoly kihívást jelentett és jelent még ma is. Szakmájuk, végzettségük, foglalkozásuk, megélhetési módozataik mentén bemutatja azokat a családokat, akik jelenleg Gyűrűfűn laknak. Míg a harmadik fejezet a terveket vázolta, addig itt részletes leírást kapunk a megvalósult műszaki megoldásokról, energiaellátásról, építészeti technikákról, vízellátásról, vízgazdálkodásról, szennyvíztisztításról, hulladékgazdálkodásról, közlekedésről, és a gazdálkodási módokról. A fejezet (sőt, valójában az egész könyv is) akár egyfajta kézikönyvként is olvasható azok számára, akik fenntartható településfejlesztésben gondolkodnak és hasonló terveket dédelgetnek.

Mostanra már egészen biztosan mindenkit az érdekelhet leginkább, amit az ötödik fejezet tárgyal: És hogyan sikerült? Itt a szerző megvizsgálja az ökológiai alapelvek érvényesülését a kísérlet indulási időszakában, majd tervezéskor, és végül a gyakorlati megvalósulás szintjén, illetve alaposan értékeli az eredményeket: a hibákat és a sikereket egyaránt. Borsos Béla úgy látja, hogy a projekt egyik erőssége a koncepció átgondoltsága és a fizikai tervezés alapossága. Emellett pedig a technikai, technológiai elképzelések megvalósulását tartja eredményesnek. Ezt saját kutatásaim is igazolják: a magyar ökofalvak között Gyűrűfűt valóban úgy tartják számon, mint amelyik a technológiai szinten komoly eredményeket ért el, az egyik leghatékonyabb a magyar ökofalvak között. Ugyanakkor komoly hibának tekinti, hogy: „*a koncepció és a tényleges tervek nem tértek ki a közösségi, tulajdoni viszonyokra, emberi kapcsolatokra, feladatkörök és felelősségi körök megosztására, és ez később súlyos problémákat okozott*” (171).

NYITOTT SZEMMEL – Recenzió

A szerző a könyv vége felé elhelyezi Gyűrűfűt a nemzeti és még szélesebb kontextusban, értékeli a településfejlesztési stratégiák, illetve a vidékstratégiák felől. Értékeli a falu eredményeit a fenntarthatóság mércéje, az ökológiai, gazdasági, politikai és társadalmi indikátorok mentén.

A *Merre tovább?* című 6. fejezet a fentebb elemzett problémákra válaszul a további teendőket foglalja össze, és az elmúlt 25 év tapasztalataira alapozva sok tennivalót előírányoz a következő évekre.

Jómagam is úgy látom és fontosnak tartom (amit a szerző is hangsúlyoz), hogy Gyűrűfű egyfajta áldott átmeneti állapotban jött létre. („Gyűrűfű egy történelmi lehetőséget ragadott meg, egy olyan 'ablakban' jött létre, amely azóta bezárult.” 175). A projekt indulása óta rendkívül nagymértékben és lényeges pontokon változtak a külső feltételrendszerek: a jogi és szabályozási vonatkozásban, a nemzetközi és magyar politika terén, a szociológiai viszonyokon át a technikai fejlődésig. Minden emberi közösség túlélése az adaptációs készségén múlik, azaz hogy miként tud alkalmazkodni a változó körülményekhez. Gyűrűfű ma is létezik, és ez mutatja, hogy bármilyen törékenynek látszik is egy ilyen kezdeményezés, ez a falu képes alkalmazkodni és megmaradni. A társadalomtudományok számára ezen adaptációs készség mellett számos fontos tanulsággal bír egy ilyen település: a mindennapi élet, a megélhetési stratégiák, a közösségszerveződés, a rokonság és a család, a hagyományok kialakulásának vizsgálata ugyan egy sajátos településtípus életét tárja fel, ugyanakkor nem feledkezhetünk meg arról, hogy az ökofalvak a szélesebb társadalomba ágyazódva léteznek. Egyfelől már maga az életmód is társadalomkritika, és az itt élőket általában is erős reflexivitás jellemzi: reflektálás a világ dolgaira, véleménynyilvánítás az aktuális társadalmi kérdésekről (fogyasztói társadalomról, globalizációról, centralizációról, környezeti-gazdasági-etikai krízisről, elidegenedésről stb.). Ez a látásmód és attitűd azonban nem kizárólag az övék, az ökofalvaktól látszólag radikálisan eltérő világokban is találkozhatunk vele. Másfelől számos olyan problémával küzdenek, amivel az ökofalun kívüli világ is. A fentiek miatt úgy vélem, hogy ez az alternatív életmód mégis a szélesebb társadalom lenyomata is egyben, ami az ökofalusi diskurzust tágabb kontextusba helyezi, és vizsgálatuk nem csak róluk, hanem az egész magyar társadalomról is szólhat.

Irodalom

- Farkas Judit (2009): „Meghalt Gyűrűfű – éljen Gyűrűfű.” Egy jelképpé vált falutörténet (újra)hasznosítása. In: *Tabula*, 2009/1: 75–94.
- Kilián Imre (2006): Ökofalvak: lombikba zárt fenntarthatóság. In: Kiss Tibor – Somogyvári Márta (szerk.): *Fenntartható fejlődés a gyakorlatban. Interregionális Megújuló Energiaklaszter Egyesület, Pécs*: 50–59.